

ACC. N:R M. 14034: 1-79.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landskap: Småland Upptecknare: Alma Nilsson, Försbult
 Härad: Albo Berättare: " " "
 Socken: V. Forsås Berättarens yrke: änkefru; f.d. älderd. hems förest.
 Uppteckningsår: 1956 Född år 1875 i Skatelo

Husbondefolk och tjänstefolk. s. 1-79 LUF 105

(sid. 59 - 63 ännu
uppgifter från
Döderhults en, Hvarnäs (sid.)
Småland.)

Uppgift om berättaren.

Henne är visserligen född i Skatelön
= grannsocknen, och intier 1879 moder-
församling för V. Torsås och Härleunda.
Men på grund av familjeförhållan-
den vistades berättaren mycket i när-
heten av V. Torsås, där min moders stora
närbergade bonderläkt var bosatt.
Berättarens moder och mormoder
voro båda födda i Siggahöda Här-
leunda och — bonddöttrar men
flyttade omkring 1846 till Gunnarås
i V. Torsås heden gård gränsar
intier Skatelön, från min hem-
i Skatelön, hade jag till Gunnarås
endast en tunn väg (ja mer
genom ån än genom vägen), när min
moder som var Skatelön och V. Tors-

är förtg, gemensamma examine-
rade barnmorska, var borta på sjuk-
besök, gick jag ofta efter skoldagens
slut till min mormor som hade
då, vardanta i Grannarås, och
hos sig en gammal piga som brukade
berätta så mycket. Men även
genom min mor och hela släkten
är jag väl bekant med den gam-
la bonde-tidens förhållande
och jag vet nu mina uppteckningar
till vid jämförelser av andra
upptecknarens från dessa trakter
när det gäller ärliga svar.

Min mormor född 1803, min mor 1834

De första rundersättelser här stam-
mar från dem, men många saker
har jag själv berättat

ACC. N:R M. 14034:1,

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Inf. 105

Husbondefolk och tjänstefolk.

Allmänna förhållanden.

Tiden från 1840 fram till 1890 stått
bondajorden med så enkla och opre-
stiska redskap — många av densa
buktad av självmuket trä — ännu det
fordrades mycket mänsklig arbets-
kraft för att kunna sköta gården.

Genom att skogen fick växa fri-
retan ännu gallras, blev många träd
och buskar underkuvade av äldre
och större, för att få ljus och luft trängde
de föra sig fram över och omkring
stenar och stubbar och rötter och fick
en omisskildad form men många
av densa egen dandligt formade

vaxter blev Lämpliga ämnen till jord-
bruksredskap, en del utan, och andra
med ett obetydligt belegg av järn, så
skaffade man sig t. ex. en självmant
årder (= en ok. örjetrok) Gärnespinna
av knutiga skarpa grenar, högafflar
av hassel = klyngel-formiga grenar,
delar till lis-skaft o. s. v. Denna
svårhanterliga redskap försvårade
i hög grad arbetet, och så gerna man
här beräknar att det åtgick dubbelt
så lång tid att arbeta med dessa
som: en hack hö, mot senare tiders
stål-gafflar, men det fanns gott om
arbetskraft och denna var billig, där-
för var det många bönder som
än sedan bättre redskap börjat
finnas, ännu länge använde sig

av den verktyg som väste på gården,
och i stället här och dit.
Benäringarna var från år 1880, hundra-
sakligt tjärbränning, försäljning
av skeppstimmer — vilket fördes
med dragare de 4 mil till Karls-
hamn, och uppfödning ^{och} försäljning,
samt kolning och smideskat.
Vidare högs byggnadstimmer till
försäljning, samt efter 1872 då Karls-
hamn vislände ^{är} till kommit, även
slipars, samt plank och prapps som
utskreddes till Engestränd.
Gårderna var indelade i o. h. mantal, de mest
förekommade gårdarna utgjorde $\frac{1}{2}$ mantal
och $\frac{1}{2}$ mantal, detta sista räknades
² för en "större gård". Reppledarens
och sagessmannens morfader ägde

hemmet Grannarås, under 1940 talet,
denna gård, ~~hade~~ areal utgjorde i s. h.
"enägor" $3\frac{1}{4}$ mantal, och i "utägor" utgjorde
den $\frac{1}{4}$ tiensgrannars med dessa, ett helt
mantal. Om hemmets areal talades
aldrig — finns aldrig uttalad i gamla
köpehandlingar, men gården värderades
efter den odlade jorden och dess hushålls-
het. Ju sämre jord ju större, efterhand.

Grannarås var av medelgod hushålls-
och räknades under denna tid föda
50 fåfreatjur och nämnt 3 hästar, dock var
o många bland djuren: aengdjur, anredde
för försäljning, men nya väck ju upp efter
de som såldes. En s. h. ordi-ma-ni-a
både ägde $7\frac{1}{2}$ mantal, och på denna födde
han cirka 16 $\frac{1}{4}$ djur därav 1 häst 1-2 par
okar 5-7 kor samt 4-6 aengdjur

detta var då en välköd och "god" gård
 med slätterängar och naturliga goda
 sammansat. Ofta togs mycket foder
 i småjöar och mader eller s.k. myggar
 = starr och sjögräs, Löv bröts från lövträd
 och brukar, man t.ex. "hamlade" de gamla
 lövträden = man blev upp i träden och
 högg ner de lövrika grenarna till foder
 som bandes i stora kärvar. Sådant
 arbete krävde mycket menligt arbets-
 kraft men utan detta tänkade lik-
 som sjö- och maderlåttern, kunde ej
 så många djur hållas, men på detta
 vis skaffade bonden försörjning för
 sig och familjen, samt oftast gårdens
 f.d. ägare som hade födelse- och lenda-
 tag). Samtidigt som den jordlösa
 befolkningen erhölet arbetsförtjänt.

På den stora gård=Grenmaras som fört
antals fanns på vintern 2, och på som-
maren 3 figor. Och lika många dräng-
ar. Och var en av ofta syrelsat med
skjutsning för, med några av gårdens
hästar, för "gärkenariet" = skjuts-Stationens
räkning. Gården låg nämligen inom det
område som var skyddiga av vara för
skjutsar, vilka av resande begärdes på
gärkenargården, Lagen lydde: 3 hästar
på 3/4 mantal. Men blorfar = borden =
jakt 4 liksom kenne som deltog i
arbetet vid gården och många extra
hjälp-dagshjälper antades under
den bräddade tiden. På en s.k.
"gårds-fjärding" = 1/4 mantal, använde
i regel 1. vuxen dräng, 1. drängpojke
eller sommar-dräng = 15-18 år. 1. reed

priga, och om bondfamiljen var ung
och hade småbarn, en liten barn-
priga — 8 — 14 år; denna senare för
att biträda inom hus, och för tillsyn
av hemmet när husmodern arbetade
på åker och ång tillsammans med
arbeitsfolket.

Ofta fanns f.d.
ägarna till gårderna i hemmet, och
hjälpte i många fall till med arbetet,
i det deras krafter räckte.

Obs! I den gård där det fanns lika
många vuxna egna barn, som här
uppräknade tjänare, hölls inget, eller
obetydligt med lejd arbetskraft.

Ofta fick de ha vuxna barn mot
en priga. Dagverks torpare
fanns på de flesta gårdarna eller
torparendatörer som i stället för

kontant arende, lernade arbetskraft
samlige 1.-2 dagar i veckan, andra
10-30 dagarna örligen — beroende
på sina torp-ställets storlek.

Obs! Dessa sentrände dagarna ut-
togs antyd under den arbetsam-
tiden av året. Obs! Även kvinnodagarna
— en skulle torparn lerna.

I vanliga fall ledes dessutom extra hjälp
end slättes och i "skjy-år" (skörden).

junt då, kunde det bli brett på arbets-
kraft varför t. o. m. "sockentiggarna"
anlitades och det hände att bonden
visade sig avse mot denne — om
han ej kom till vid kallelsen. —
och fick s. k. "skit-ord" när han sen
på vintern och under arbetslöshet
bad om bröd i sin "tigge-påse"

En tiggare nicken ej vrisat sig under
skörden, tillfrågades av bonden, vid
tiggeri hos henne: "Var fanns 'du' när
du skar kornet? Ack-a-na-me!
(Ack) då sat ja hemma å bätte (lappade)
min tegge-fråse.

På ett halvt mantal hade man
sengefar drubbilt så mycket lejt att
egget arbetsfolk som på ett $\frac{1}{4}$ mantal.

Tärkiut den mycket handräpsningen
fordrade mycket arbeitskraft, inga
hårt räpser var kända, äntogs
med handräpsa, inte bara höskörden
utan också stubb efter såden,
"stubb-a-räpsning" var ett enfor-
-igt och arbeitsamt arbete, vilket
ofta skedde under de dag- eller

Regnväta morgentimmarna,
-ett arbete som senare tidens bondfolk
ej har en aning om. Här träpsan
blev allmän först kring år 1900, men
förekom i entliga fall på 1880-talen.

Änd mellan bönder och dagelverkare,
de förra fördrade att den senare skulle lämna
något annat arbete och hjälpa honom
i brödukan — den sistnämnde brukade
därför säga: i "skje-år" = (skörden) vill de ha
hjälp. — Men sen vill de helst att den
fattige arbetaren ska hänga på en
spik i taket, i "slä" behövs "vaskeri"
mat och arbete, eller skjuts ett
barn morikan, eller te "hökan"
må barnet ska döpas, eller "den kung-
arte tjänst ja vill ge ja en i bonnen
te ståta år, ja ska far ut, te en annan

socken, och söka arbete.

Den, eller de dagar bonden behövde arbets-
hjälp, gick han till arbetaren — deremot
kan borde denne inte begära någon hjälp.

Tjänsteförkort stödde sig (tog tjänst) dels
för helt år och dels för halvår — detta
beito gände då antyd sommarchalvåret,
i äldre tid räknades från "Fru- & dan"
(Marie Bebudelse-dag = 25 mars) till "Meckels
mån" 29 sept. (= halvårs tjänst) denne var
bäst betalt. Fram på 1870-1880-talen
räknades tjänstombytet 4 april och
24 okt. Längst fram på 1900-talet
blev det 1 maj, 1 nov. En kan tjänare
i en reet (både hem stannade
oftast 2-3 år. Andra, bytte varje
år eller halvår. Begge parterna
var beroende av varandra.

Arbetsfördelningen Tjörnta

hand var det husbonden och hans "Mor-a" (hustru = käring) som ledde och styrde arbetet samt rederierna och "folket". Husbondens tid tillät ej ännu han utförde det enklaste eller oönskade arbetet han borde nemligen vara den skickligaste på gården kunna slipa de eggjärn som behövde skarp egg. Han brukade själv så, ant utsädet, därjöss ännu ingen mer kunde fördela utsädet så jämt, sätta potatisen därjöss ännu han ködde de sista fårorna o.s.v. ja, säden "la-a-de" = packade han oftast i i "la-et" (ladan jämte lockitan) ty ingen mer kunde få plats med så mycket föder på så litet utrymme. Ännu han ej tog besatning med gödselhornig

särskilt med oxarna, heradde mest påfärd
dessa gick så sakta, och förspilde tid
för honom, en halvstas drängspäcke
kunne lika bra höra "dyng-e", dock
var det många bönder som i Vren lötja
höorde dynga där för att — — — om det
var långt att höra och man åkte på
lasset, var detta en lät arbete, bland-
ning av gödrel från veteåde var ju
inte så förnimlig, man tönde höst och
vår, och höorde då intier — med det
halvlasade gödrel lasset och med
en långskäftad skoppa slängde
upp — lorterna i "dyng-e-fjölén"
(= gödrelkärren = en lät-tillagande
skruvp med cirka 50-60 cm.
höga väggar). Men helt naturligt
ställdes drängen till det smutsig-

ante "göret" men skamligt för honom
var det ej att utlösa sådant.
Bonden köpte bort själv alla län-
skjuts när hästen var dragare, dels
till staden Växjö eller Karlskrona
för att säga om det var slakt,
ull, lin och hummer, dels för att
betala hypotekslänet och dröppa
fr. "Obete Kret". Men han kunde gärna
tills kunnat och så, träffade
koleger och bekanta på vägen och
fick äta lite nyheter. Att l. ex skär-
hackelse eller göra rent i "fä-huset"
var drängens eller den yngre sonens
arbete, men gäld, det tungt arbete
eller det var en broskande tid, l. ex
i värkhuset eller skörden gick bon-
den själv före för att veta att det

"Skulle gå runden", ett ordlapp sägs
än: den som ska "skäma" (skrika på)
andra måste springa jämb. Detta
stämde. Än slagtröskor ansågs många
både som ett ypperligen hedersamt
arbete, roligt var det när man "fyr-
krak" = fyra personer slängde "glä-
jeln" (slagen) mot varandra 2 + 2.
Då, liksom sjöng, slagorna och så de
"tröskor, mala, baka, äta" — tröskor
mala, baka, äta, denna musik lik-
som harmonierade med bondens
innersta väsen, han glädde över
än ha bröd till sig och sitt folk.

Med 1890-talets slut, slutade
och slagtröskningen, det var ju
några som tråk säger med alla
då, för än få sälja denna slagtrösk-

-ade halmen till Gransholms pappers-
bruk, och således på en liten egenhet.
Och! I Arkentröskod halmen kög ej till
papper. Från Torsås hade man cirka
2 - 3 mil till Gransholm i Öja socken.
Slutligen blev det andra förtyllt
vid - och för jordbruket, och då upp-
hörde helt slagans deent. Ja, "kör-
tröskverk" med "vandring". Hade man
redan på 1870 talet - på något större
gårdarna, men brödsåden tröskades
länge med slaga. Ja detta är be-
skrivning av de Re-ela, dugande
bönderna, andra fanns ju också som
tog sitt ansvar och arbete lättare,
"ifrång med båsen" = (gick på jakt)
glömde köra hem t. o. m. från kyrk-
gård, utan sätta sig på gästgivar-

gården. — denna låg precis inni kyrk-
an, drack där "gökare" (kaffe med brännvin)
samt s. k. bondtoddar. Tus de glände
både gärd hustru och barn, bleddes ej att
komma hem rusiga mitt i natten.

Då var det hustrun som svarade för
arbetet hemma, och ledde tjänarnas
arbete. Hustruoders arbete bestod

i första hand i hemmets skötsel, fortsat
och senare i skötsel för barnen, samt
fram till 1890 talet i enverksamhet av de
flera textilier som åtgick till kläder
att bära familjen, sängkläder, gardiner
m. m., ja så gott som allt, även tjäna-
na hade ju kläder från gården, blusa
engick i lönen. De flera husmödrarna
deltog dock även i utarbetet, särskilt
vid slätter och skörd. Hustruodern hade

och så en ansvarsfull och arbetsamt
"göre" (arbete) med ansvaret för mjölkens
hållningen = beredning av smör både till
arsalen och skattas smör (dessa under
1850 talet och tidigare) den stolta inkomst-
källan hade också husmodern hand
om. Det var hon som liksom en mjölk-
korna köttet gäll och gav riklig mjölk
än "på lages kalvar" och beger. Honen
fick lämplig frisk mjölk, så en deras
margar har i ordning, i de flesta fall
deltog hon i utfordringen. Husmod-
ern hade en liksom en så mycket som
möjlig anknytning från kor och lada-
gård i tielken gården. Tjänar måste hon
där för taga mot "skitord" av tjänare
och arbetare för en hon lydd på så blå-
skummad och utel mjölk, en den

liknade Bega-sjön — när denna var som
blåast. Borden gjordes ofta jämför-
elser med andra gårdars brukning
och tyckte bara att mjölken skulle för-
vandlas — genom husmoders spar-
samhet, ja, kärlek, till pengar.

Därigenom har 1850-talets bondhustrur
blivit misstänkta t.o.m. att de "trallade"
för att dra sig till granngårdens
mjölk. — Ja tidigare, när det var
ännå värre. En bondhustru
behövde deltaga i så gott som all
arbet, både inom hus, i lagården och
på åkern, om henne påstods det att hon
hållit kroppen vid arbetet på åkern, och
själens inne vid matlagningstyp
och hos barnen samt spinnrock och
västar.

Arbetets fördelning mellan tjänarna.

På den större gården t. ex. / kemman eller
smär, där flera än här angivna tjänare fanns,
räknades den äldste av drängarna som husbondens
närmaste man, och delvis stäuföretädare, vid
t. ex. husbondens frånvaro. Det förekom
att dessa drängar ej talde en sådan upphäjelse,
utan blev fördrande och eliska mot sina
medtjänare, särskilt mot den lilla som-
mardrängen eller vallpojken = den
svagaste bland kamraterna, möjligen
låg hos den vuxne drängen en onödigt
störkan att på kärka över någon — från
de är han jämväl som liten drängpojke
blivit orättvist behandlad av äldre
kamrater — sådana uttryck kände
ibland ge anledning till irriterande av
de gamla slagsmännen, när den

En drängpojken blev vuxen och "kådde
på" sin f.d. plågoande. Obs! Det fanns
ju husbänder som hade samma sätt mal
de smaga, de föredro både kunnighet
och kraften av den lille drängpojken om
visken det sådes enl. ordlystik an: En
"tjener" skulle ha stryk var "en" såg han
om: "ty hade han inte gjort något "gölet"
så — tänkte ha sig till."

De övriga tjänarna bildade liksom
en gemenskap "lag", gentemot
husbändskapet, även om förhållan-
det var "skapligt" (någorlunda gott)
mellan parterna. Den store
drängen — eller en av dem, gav
hantarna sitt föder samt ryktade
dem, svarade för rengöring i stak
även om han ej kommit med detta själv.

utan lifande en yngre till detta, ja han
lärde upp den yngre den hätt skätsel han
själv kunde — hur häften borde behand-
las för att visa både trohet och respekt
för vårdaren och hättaren. Någon yngre
dräng hjälpte "hättarna" med
rengöring och ryktning i lagården
= köb, rengöring, en av drängarna
gav föder åt oxarna, ryktade dem
och gjorde rent (= dragoxar) samtliga
tjänare deltog i slätter = ängs — och
senare vasslätter, träkning och
fört och sitt skörden. Man nämnde
hätt skätaren för stora dräng och i
entiska fall kallades äldre drängen
för drängens, han skulle gå för, i
allt arbete) var det t. ex. körning med
flera "ök" skulle han vara fört.

"Vid ovejning" av såd skulle han gå
fört samt hugga den bredaste
skären, han kunde bestämma när det
blev "mat-a-dags" o.s.v. (detta på de
större bondgårdarna där ägaren ej själv
deltog i det arbete.) "Kommardrängen"
ledde kreaturen till marknaden, han
var "lakej" åt alla, både kamrater
och husbondskapet, han sändes än "bötä"
(laga) gamla gårdsgårdar där djuren
hoppat ut, han skickades åt betesmark-
kererna än söka saknade kor o.s.v.
hans arbete gick såväl än kontrastera
och därför, och just därför, kanske han
ej var så noggrann med tiden som han
borde men ofta det han myckte ont
för än utföra det som befanns honom
men kunde likväl bli mist ländet för

Lätja. Brinnarna gav oftast mjöl-
karna föder, detta skände med de gamla
1850-1880 talits lagårds inredning en
stort arbete. Djuren hade då varien krubba
fast på väggen, och i denna lades
stråfodret till och en. Deras "gl" = föder
"Bavsktet" i kop till en liten bunt, det skän-
de dubbelt så mycket till till de som
senare tillidens föderbord lades djuren
jälva får föder sig efter önskan. Ofta
gick 7-10 års barn i gården delta i
inredning av föder. På en och annan
s.k. större gård (cirka 1/2 mantal) hade
man lagårdsföda "viken" till stanta
delen skatte det hela samt deltag
i inredningen. Detta var en hårt
arbete därför lagårdsfödan oftast hade
största lönen bland pigarna, men

denna gånt ansågs fram på 1880-1890
talen inte så fena, som t. ex. en ~~hök~~
"höksa" om sådan fanns, trots att den
förra hade större ansvar än den sena-
re. Man hade också manliga lagjör-
-dötare s.k. "ko-grubbar". Dessa dött o g
ej i snjökning. Bangskien ad
fanns bland gåntefolket, "enkepiigan"
(matmoders hjälps på de stora gårdar-
ma) ansågs förnämligt. Hon och fördrängen
sättnades jämtälde. Lagjörspigan
som ju så en ar ung, (hon måtte ha
praktisk) fick mest kamrat skap med
dag snicks-pojkarne, eller en betyd-
ligt yngre dräng, än hon själv, ofta
blev hon en dags moder för denne,
satt upp en nättarna och "bätte"-lappade
hans kläder o. s. v. Lite otollet är

den snobbigare kamratkretsen slötas
de närmare besandra.

Dagverke = jordlösa och enklare
hantverkare, bådhusgjutare e. d. L.
Anlitades utom vid de vanliga göro-
målen, framför allt vid dikegrän-
ning och densas rensning, läggande
av täckdeke, nyodling, sten-
sprängning samt läggande av sten-
gårdes-gårdar, ner-gränning av
större stenor var också aktuellet
på 1860 - 1900-talet. Typiskt kom stenen
sådan så djupt ner i jorden som
den borde, utan annat jordslagret blev
för tunt, vilket disades med den
klara skörden just på dessa fläckar
enda förmånen var att stenen ej var
i vägen för plög eller åker.

Vid fördelning av arbetet, mellan de olika
könen, kunde kvinnan deltaga i de
flerta manliga arbeten utan att någon
ansvärlighet, kunnat hon bara och orkade,
kunde hon både "kugga och tröskä"
utan att det ansågs för mycket besvärt
onen mannen, kunde inte för "skams
skusi" t.ex. skölja ut efter en slakt,
tvätta, ej heller skura en gård, "sapa
stugan", bädda sin egen eller den
gemensamma sängen. Om
drängens säng var obäddad hals
ackian medan "figan" ej hade
tid att bädda i drängstugan, skulle
det aldrig fallet honom in att själv
bädda. Mannen deltog aldrig
med brödbakning, på sin höjd
var de en bakmedel i köket.

Det ansågs förnedrande för mannen
 att låta hustrun hugga huskälls- och
 det påstods vara den värsta sym-
 ned"en i ära på nedbacken".
 (Obs! här gäller det endast den dagliga hus-
 hållspeden vilken borde ligga i skugg-
 skubben när kvinnan kan ut efter en
 "famn" (fammen fru) ned. Tidigt
 i rikets bränns övertid, och smärta
 att "gäva" (hartera) dig, ansågs
 som en skamlig handling av alla,
 detta var en s.k. "rackare-göra" som
 utfördes av häradsrackaren, hans
 drängar, kompanier och sämlekar,
 liksom med häst-slakteren, dessa
 utförde rackaren, samt plådde häften
 och gravde ner köttet. I Möcklutt
 i V. Torsås fanns på 1840-talet en

en småbände som själv slaktade sin
häst och flådde den, han kallades sedan
som "rackarn". Upptecknarens moder
född 1834 i Hårlanda, konfirmerade i
V. Torsås som 15 årig, han blev läskamrat
med en snäll och flitig dotter till ovan-
nämnda bände, under konfirmerationsåret
skände "Läsprofkarna denna flicka
för Rackarns "dotter" (dotter.)

År 1870-1875 talas, började dock
hushållarna att slakta hästar.

Detta berodde helt på att en förnäm
bondson på Sägshergs herregård i
V. Torsås, genomgick en kurs i hästslak-
tning i Växjö, samt började att an-
erstått många att slakta hästar (för att
visa att det gick ann för hederligt folk)

29 Samtidigt började en och annan att

Är användas de bästa litarna av lär-
steken hicken efter sätning och rökning
användes som smörgås-pålägg.

Vid flänning av större slakt deltog
både män och kvinnor och barn, dessa sitta
krunder åtminstone lysa, i äldre tid
med en "talgdunk" i en lykta, sedan efter
1870 talet en fotogen lykta. Konpen-

-sationen för utfört obetydligt arbete förkom
ej bland vuxna. Än höra bar-

latrien samt Lönns "perre-brunnen"
ansågs obetydligt men ej genant —
nej, säger ordpråket: Vi kan inte ana
herrar, vara, — någon måste "påsen
(sacken) bära. Oftast var det yngste
drängens arbete. På herrgårdarna
i grannsocknen Skatelöv kallades
denna eller dessa (= 2) drängar mer

firre drängen, en som jag minns från Huse-
by herrgård kallades Perse-johan.
Ingen älskade detta exaktande och vä-
a arbete, men före, och omkring 1880 tale-
ar det alltid brist på arbete och en
fattig pojke måste ta vad han fick.

Som dåligt lukt följde ju alltid denna
"firre dräng" som end. den tidens bruk
använde ylleklöder (särskilt var
okända i lästa för ett litet "förkinn".)

Bäring med detta arbetes allförande
skedde först fram på 1930-1940 talen
då urinpuumparna kom i bruk
men på smågårdarna måste skapa
användas än i dag.

Arbets-tid och fritid. Under mitten

av 1800 talet fanns ingen bestämd
arbets-tid då lydde ordpråket: Dä a

Middag må man sitta, å kvällen må
Gud sitta." (= när Märket enträddes) detta
gäldade dock endast för sommaren.

Ty i vanliga fall arbetades vi lyse.

Dagsverket för daglönaren var ju
tills fram på 1900-talet knappt 12 timmar.
Men bönderna själva och deras lagstad-
da tjänare hade ju varit långt innan
dagsverkaren kom, liksom efter det
han slutat och gått till sin hem.

Ingen kategori av vårt folk har
hållit så länge och tånj- och arbeta-
dag som mellanklassens bondefolk
och deras tjänare, ända fram till
1940-talet, då tjänarna vägrade
att arbeta vid jordbruket, och markie-
rarna började ersätta tjänstefolket.

16-18 timmar av arbetsdag ansågs runda

under hela 1800 talet som en normal ar-
betsdag åt den egna bonden hans vuxna
barn och lagtsedgat tjänstefolk. Tiderna
för uppställning kunde variera efter
årstiden. Tjänsten hade den vanliga
fau 1-2 timmars middagsvila då
de inte bara vilade efter maten utan
soro. Annan vilotid på dagen förekom
ej. Man satte endast så lång stund som
medan dagvard och mer-aften intogs
kvinnorna och barnen hade — under
mitten av 1800 talet och tidigare en stunds
vila i skymningen — endast be-
ter-tiden, detta kallades "vila skymme"
(= vila i skymningen) medan dagen
öfvergick till mörker, och man ännu ej
villtända ljus eller en ny värmande
33 och lysande brasa, "kröp man mer" var

hejt i vråna, på en bänk eller en stol,
i banta fack i en säng, för att efter några
timmar eller stundens somna tända en
ny brasa och vid dess sken börja men-
na sy och sticka. Det drängar och
arkitare som skulle börja sin otte-trösk-
nings-arbete kl 1-2 på natten sova
nu ändå längre eller turde skulle ge
sina dragare = häst och oxar matfoder.

Och! Vid "Otte-tröskning" fram på 1870-tal-
et brukade dagsverksarna sova i gården
samt det de, eller den som hade lång s. k. dags-
verks-väg. Det var sömriga och
ypraktiga skolar — kanske 16-17
års pojkar som väntades av kvinnfolket
vid 8 tiden på kvällen = "s. k. gröta-
dag" (och alltid grät till kvällen mat
rak matstämman till skönare arna).

nu skulle det också ätas, varefter dyren
skulle ha nätfoder och "strö-2" = strö.

De s.k. girige bonhustrarna kunde
sees vid spinnrocken till kl 10-11 på
kvällen. Således berättas om en girig
bondsmo från Öpparyds Rittelsgård som
alltid behållt pinnorna vid spinnrocken så
länge att de ej fick, som det kallades: sats
på gröta - vannet förra mycket sent.
Sen ena pigan frågat äggen med en
tänner i mellanrum och fått till svar:
"Då kan vänta på gröten en stund
to, fortsatte hon att spinna och brukar
till kl 11. — Mor Ingrid hade då
stannat sin rock och satt och sov, då
sade pigan. Nu å kl 11. å då så tidigt
å sätta på "vann" te gröten? Ne-2,
"sva-a-te" (Marade) Mor Ingrid Men ja

ä ante "sömmi-å" bara lite "tyv-öjd"
(styg i Ögonen.) Detta är bara ett, ex
bland hundra den. Tingen tjänare
hade någon fritid eller fridag, detta
blev bekant först långt fram efter
första världskriget, men i vanliga
fall erhöi någon någon mindre ledigt
en kvinna för att gå och handla
sig något i klädnad. — Affärerna
var ju öppna tin 8 — 10 på kvällen.

Eller för att besöka sin hem. Noggrant
måtte hon meddela vad hon erhöi
sig och fick i regel tin svar — ja
men va inte så länge, ej ä "fyng-
sa" (tvingas) te å gå upp "betta" i
"morgon" (morgon). Om midderdagen
arbets tid talades "alri" (aldrig).
Hade di gått å lät "kommerats

Och när då 14-15 år hade de samma ar-
bets-tid som vuxet folk. Svårast var det
för dessa unga "jämtebjor" i de gårdar
där inga jämnåringar fanns, och där
husbondet var något till åldern,
här blev livet inte bara arbetsamt utan
och så dyrt, och ledsamt. Flera gam-
la numera avlidna sagesmän ha
för egen teckenare berättat hur svårt
de ledde vid, då de som helt unga och
ovana vid ensamheten kom i tjänst
på sådana ställen: där man i regel hade
dåligt lys och — dålig kost, på de
ställen där det fanns egna barn i gården
var det lite ^{över} värlig, ena stunden drog
"lejräbban" (den lejda gräddan [tjänareman
den egna kallades endast gräbban])
av de jämnåriga "herana" och skälldes

37,

fattig—eller horunge, men andra stunden
hjälpes man åt att sätta upp kepp-grenger
mellan träden, eller lärde varandra vis-
or, dansor och gåter (denna tid stal man
sig till under arbets-tiden) då gjordes
slakhten och rangskilnaden bort. Men
den ensamma lilla tjänaren eller tjäna-
rinnan skickades ensam ut kl 4-5 på
vintermorgnarna att göra rent i denna
lilla/gårds, "fä-hus". I mörkret helt naturligt
mörkrädd, till på köpet; det troddes ju
freut och fart på spöken och gäster, lilla vänta
de från sina sälla spädaste br, ingen bör
skratta åt, eller försöka denna plågan, ty
den var ytterst plågsam och pchande
på uppmärksamhet nu i mörkret och
ensamhet, snart nog kom dock "matman"
(=matmodern) och sa till sig en av korna

för att myöcket, och därmed förman-
rådsman. En tjänare fick ingen
tid för eget arbete, sådant som lappning av
strumpor måste ske på natten efter den lång-
a arbetsdagens slut. Därför kunde en tjänare
endast i sällsynta fall häva sin tjänst hela

Fridagar voro entes 1870 talet, lagstadga-
de menit 1- & marknadsdagar för helåret.
samt 1- & auktionsdagar. Ohs! Dessa sista
ansågs som en stort folknöje, man väntade
vid auktionen kanske något, eller vännar
oh f.d. kamrater, efter det auktionen avslut-
ats, och någon blev torn på möbler, dans-
ades — ja, sågs en kändaflakke
och som avslutningen oftast en större eller
mindre slagbatal. Vid marknader-
na sågades man ju också bekanta samt
köpte "marknadsjävar" till dem som ej var

var så lyckliga att de fick besöka mark-
naden. Någon borde köpas hur betydligt
det än var. En lergök var t. ex. en allmän
marknadspresent, här av ordpråket: "Jämt
O. Hysreer (3 Öre) till en lergök — som man
skickade med. Husmodern fick vanligt-
en bidraga med dessa s. k. marknads-
pengar. När tjänaren gick till sin
hens örer en eller 2 juldagar — vilket
var vanligt, fick han en s. k. "Skön" med
sig hem = mat, 1. kaka bröd av källa
slaget / skålspend flänk eller en hacke-
korn några bandkränglar, och om
det var en bra ställe han tjänade på
en liten vacker guld bit som värdde
3 — 400 gram. Dessutom 2 Lalgjus
och några äpplen s. k. juleäpple, vilka
40. användes mest som julepyntad.

Den "Skön" kallades också jult-
kost. (kost som ansågs ää ätas vid jul-
besöket i hem eller hos vänner. En något
större "Skön" fick tjänaren när denne gill-
tes sitta hem för frimackan. Ännu låg
det sina fridagar — annars hade bonden
ej hindrat dem ää stanna och arbeta ännu
under dessa.

Ungämlar:

Varmare känslor eller familjert
ungämlar mellan tjänare och hus-
bönder förekom högt sällan.

Bonden och tjänaren hade ju ännu skil-
da intressen, och den gamla bondhög-
färden öres sin prima näkt och sin
egna gård, utgjorde ett stort malg
som sen ännu tider skiet honom
från träarna = en senare tidens

tjänare. Många stödde sig på bibelns ut-
sago att husbonden ej lat sin tjänare
vetta om sina egna angelägenheter men
— väl sina närmare, och närmare valde
bonden och dennes hustru ej bland sitt fört
efolk. Det fanns något som dermed-
vetet, med ämt från flera generationer,
som gjorde ^{en} man misströdde tjänaren,
men därför är ej sagt att husbondafolket
kände ej kunde trivas med sina
skettare, helst än dessa — särskilt
husråderna och pigan hade samma årt
— er om grannarernas — liv och tiderne
d. j. s. Om pigan eller drängen kunde
berätta lite nyheter — bara vardag-
liga — dessa var ju mest aktuella, t. ex.
hur långt grannen kommit med
sin värsådd, eller om den "moran"

(i granngården) redan slutat spinning
en av lingsarnet, och man var rikk-
de att hon skulle hinna på garnet
rätt och värma ut på "hlek-l" (gräs-
blekning) före den förtänksa. Ols.

Inga föremål fanns som anordnade
tänksas i hemslöjd men alla hus-
moder lagnade sig åt en tyst tälan
i att de duktigt, och kunna över-
träffa särskilt "hén-ra-stu-moran"
(hén(n)=den andra stugans)=närmaste
stugan=gårdens husmoder.

Ja, hade en pigan en s.k. släng
av denna gamla svenska an-
satt kan kunde husmor och pigor bli
goda vänner — men i ensamhet,
ute på kyrkbacken eller när det
kom främmande till gården då

Var ju "bara beft". Om tjänarnes
föräldrar kom på besök betraktades de
ej som gäster. Men blev vanligen bjöd-
na på mat, tillagad på en tallrik som
flyddes dem där de sat, — och inte
som en tiggare som flyddes en mat-
het direkt i näsen. Dock fanns det
bönder som hjälpte sin duktige mångårig
dräng till ett torp, emedan han bitade
på dem. Och visste att han kom
att lämna fullgoda dagsverk
för torpet. Den inbördes lojaliteten
var alltså då — på 1800-talet mellan
bönder och tjänare som en 1956 mellan
arkitektgärnare och arkitekter, här gäller
det gamla ordspråket: "Var och en är
sin själva närmast". Under
1860-1870-talen (och tidigare) som hushålls-

Och tjänars oftart i samma rum, dock
hade man på de större gårdarna oftart
en s. k. drängstuga = någon gammal
ödestuga på gården t. ex. en obefängnad
renslingsstuga, eller en bygghus-
kammare där drängarna bodde och
sov, hade sina kläder. Före, och delvis un-
der 1850-talet hade bonden oftart endast
en s. k. "låg- eller sparrastuga" med bara
ett enda rum, då måste alla sova i den-
na s. k. "stuga" (= rummet). Bonden och
hans maka sova i den gemensamma
väggfalta spar-lakens sängen (= denna
var inhäjd i ett riktigt bomullstyg som
räckte från tak till golv och var som ett
litet arkierat rum. Den övriga familjen
och tjänstefolket sova i de väggfalta
45 källor som angavs stugans längd.

på grund av att dessa bänkar var så smala
låg man 2+2 "slä-pöttes" (med fötterna
mot varandra) bänkarna var lock-fär-
reda och utgjorde om dagen sitt plats,
men även på den tiden hade man dräng-
stugor där de sova. Detta på de större
beddgårdarna där man hade mer än en
dräng. Fram på 1860-1870 talen
byggde man större boningsrum men ofta
behölls kammaren att alla sova i
den gemensamma "stugan" (= vardags,
arbets- och matrum). Dock vräktes de
väggfästa soffplåtserna ut — med
sitt väggfäste, och fristående säng-
ar och soffor anskaffades. Här var
det ej sämre att drängen låg i sof-
fan närmast stugdären, och flickorna
i en soffa på andra sidan, i stugan.

Obs! Man sover alltid 2 personer av sam-
ma kön i samma bädd, ja barn & olika
åldrar flockades ner mellan de vuxna
här och där, bekvämligheten liksom hygien
var utmärkt — över all. Man var ut-
för trötta och sov i regel hårt men hade
marerdrömmar om fula djur som såkte
kväva andan. (Oftast herodde detta på
den obekväma bädden och kanske den
oralige sängkammaren = 3-5 års barn
som kröp och kravlade på den andras
krapp.) Pigkammaren tuckade förut
hos herrskapet som väckte en bångjäväl.
Efter 1870 blev det talats om pigkam-
mare, den låg alltid vid sidan om
köket. En pigkammare tuckade
inte på någon beständ tid, den ti-
den — när det synas — efter

efterhand som vähländet och en bättre
hygien tuckan enen bordenändet (man
förlorad att det var ohälsosamt att sova
så många 8-12 personer i en enda
rum, då fick pigan flytta ut i köket
— renade sovrummen och även för rent
en sen järn-kök-spisen kommit
i köket. Nästa steg mot pigornas
kammare togs att dessa ifälva, de
sade till sig städning, att de
inte ville sova i köket, också
lämnades den s.k. kökskammaren
till sovrum åt dem. Ja nu hade
det också börjat ljusna för pigor-
na, flera arbetsfällan än bara
bondsfriga hade med 1880 talet
uppgitt sig, man kunde resa till städer
och göra herrskap (= bli s.k. pisse-

-potte-dansare" (hammarpiga) och måste då
tänna de renska vita kärnen som keruska-
et använde. Man kunde också resa till Dan-
mark, eller Tyskland som mjölke — och
jordbruksfliga. Ja inte behövde man precis
laga i köket till handgärdet hemma
och "knäpt alri" (knäppt aldrig) på naturen
förrän midnatt till matmoran hade alltid be-
steg i köket långt efter läggtags, å sen
kunde pigan aldrig smugga sig ut i tyst-
het till köken väntande vän. Pigan
hade ju aldrig tillfälle att träffa sina
vänner eller besöka någon annan tid
än på förmiddagen. Pigan fick inte
fritt disponera hammararen den blev
ofta ett slags förvaringsrum, för
senarse arbetsredskap (= hurliga) som
man ej bevägrade sig med att bära ut

i t.ex. mangelboden, före denna tid - ja
än en sedan hade pigan sin klädkästs
på vinden över någon bod eller bod-
kammare, här var kyrk-kläderna samlade
under vintern, varit med skodon en.

Hade fjänaren ett arbete som ford-
rade att denne vistades i "stugan" / daglig-
rummet, t.ex. där kring spänd av ull
eller kardning av ull, så uppehöll denne
sig där (ty daglig rummet var arbetsrum
för - i första hand kvinnorna, i annat fall
vistades pigor, på åker och äng) (kått
och skörd eller vid värkruk) och kokte
gräspotatis, satte i källaren och sorterade
potatis, stäcktade lin i något st-hus, eller
synde med larpårdsarhite, arhite med
grönsbröds bakning eller rent av tvättad
en korv = kten trätt som ej "kykter" utan bara

kaptis. Ja fisken hade inte något nöjesarbete
och så lika lite drängens inne i daglig stugan.
Ingen tid fanns till några små förtäringar
stunder annan tid än under de långa
vinterkväarna, då man kunde berättas
historier och gissa gåtor på samma gång.
Då man handarbetade, samt om helg-
dagskväarna, då vid sådana tillfällen
var nog gemenskapen mellan parterna
den bästa, liksom mellan jul och "För-
ängla dagen" (dagen efter 13de-stagen.) Då var
julen slut, och då "för" också julens äng-
lar. Ja visserligen kom björndagen!
Men, när denna var ej avslutning på julen
utan en nyhöftid kallad "Lille-jul".

⇒ Lotta = en öppen spis fanns både
i drängstuga och fiskammare, men fisken
orkade sällan dola innan de lade sig

ACC. N:R M. 14034:52.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

52.

de var antjör bräna för att elda och invänta
brasans död, för att slippa det vidöppna
spjället. Men drängarna hade mest sitt
slöjdarbete i sin drängstuga och kunde till
se elden medan de slöjdade = band björk-
ris-kvistar, smodde fisk-smärtor av käft-
taget, "spengade" leyst och andra sticke,
smorde ular och kamke läderstövlar,
gjorde räfs- och pennar, ja t. o. m. gjorde bok-
redskap. Tädant var ju av trä och brändes
fort upp. I drängstugan var på många
ställen den lätta benderhållningen
om kvällarna (på vintern) värme från
den öppna spisen liksom här.
Fram på 1880-1890-talen hade belga-
spelet ersatt många hjärtan, och
ofta fanns någon av drängarna som
lärt sig "Lapplä" mer eller mindre

och nu satte på sin sängkant och försökte
sig på en "pörr-ketta", eller åtminstone en
hals. då fick spelmannen snart besök
av grannfördens ungdom. och då kunde
tjänare och äls-söner och döttrar komma ut
som jämsöda. Den märks fanns det
ljusa melnede änen i den gamle svära
tiden. Tällda här angivna Tid
t. s. + mitten av 1800-talet och före, sto husbän-
der och tjänare vid den gemensamma s. k.
"mat-taalam", dock förekom det att
husmodern lagade så: att husbonden
fick den bästa smulhiten, under det
öfriga — särskilt tjänarna, fick tex
en Märid (s. k. Loh-ruenen) särskilt.
Många olika keitoner berättas från
denna tid. Husbondens plats var
långt från till höger, sen de andra

unga Männens, och så aut efter Rang
och Härdighet, barnen fick oftast stå, vid
matbordet, dels följdes det oftast ut an-
sitt-platser och dels ingick "stå-a-mat"
som en led i barnuppfostran, de borde läsa
sig föritå att vara tack samma för maten,
och en de ännu ej hade fått tus samma för-
måner som vuxet folk. "Toran" — ja,
hon passade upp vid bordet och satte krus
oftast — var som helst, ty hade hon
spädbarn gav hon alltid bröstet åt detta
barn medan hon själv åt. ja, ingen
bestämd regel för husmorplatsen.
I en reell bondenheim hade man föröving
godt god bordfick, maten skulle tappa
^{mung}maten, barnen fick inte skrika, snyta
sig, eller spotta. Man lärte en bön till
och från maten stämmer som annars ofta

på de "hättan" (mössan) eller hatten på sig inne
i stugan tog av sig dessa när de satte sig
till bords. Ordet "focha-stu-a" finnes
ej i denna dialekt, men genom arbetare
som "for åt skåne" på 1880-1890-talen vände
många att ordet betydde: rummet där arbets-
folket åt, och pigorna sov. Fackertunga
sannst. ex. på Grutansborgs gård i Perstorp
ännu år 1900 då uppvecklaren väntades där.
Här i Småland förekom det Menz ceket-
skiftet dels att begge - parterna - åt vid
samma bord och dels att man dukade
till de då "herrskaflitmande länderna"
(i t. ex. Skatelöv, Grannsdalen till V. Tor-
ås) inne i vardagsrummet och "falket"
ät i köket. Ja, lite smör på
herrskaflits bord och lite finare bröd.
Härore njöck i tillhångenaren (hänarne fids)

s.k. "pirallé" (separerad mjölk), hade man
t. ex. mjölkvälling kokt i en ^{och} samma
gryta, som "folket" (= tjänstefolkets), gick
det län för husmodern att hälsa i en
kopp grädd, i det fat som familjen själv
skulle ha. En äggpannkaka kunde
ätas kall av herrskapet och försnadas
änne i skåpet i hemmet där man åt,
lika så osten.

Ja en och annan
t. ex. den som hade ännu ena som
hjälp "lavade" (lagade) åt mientare någ-
on måttid bättre till familjen än till
folket.

Ja stor skillnad på
smakhållningen i de olika hemmen
mycket berodde på husmoderns kun-
skhet, så av enkla indigrienser
kunde anrätta smaken, och nästan
de föda.

Naturligtvis var det också skilnad på hus-
böndernas förstånd och rättvisa, några
ansåg det rimligt att "folket" fick se-
el mat, andra tyckte att det samsta var gott nog.
— Och tyckte den gamla parollen: tjänare
ska hållas stramt "de ska födas, men inte
gödas", för då bli de "ost-na-ti-a", "fotasta"
och "svarade", vid anmärkningar. Tjåna-
ren skulle vara ödmjuk och sen därefter
sig — det stod föruten i Luthers hus
Häcker — "så där ser vi att då ä
sanning."!! Upplysning, skolor
och bättre tider för arbetaren, har sikta
men säkert för tjänarens sak fram till
det nuvarande förhållandet, det har
tagit sin tid även för bönderna, att läsa
sig in i detta. Nu 1956 är men den
57. jordlöse arbetaren, dagverkan och

Och framför aut kvinnorna anses som medborgare även i bondesamhället. Det stod sig framåt skedde ju med allmänna rösträttens införande. Ja nu kan ju bonden och hans arbetare båda väl sitta deltaga i både kommunalt och politiskt styrande, bonden har mått till skeden i racker (höger) hand, för att på arbetsfalk, och arbetaren deltar i bondens festligheter. t. ex alltid vid jubelisdagarna förutom alla föreningsfester. Arbetaren är minst lika väl bildad och bildad som bonden och dennes familj.

I förra tiden — ja så sent som på 1920-talet deltog ej tjänaren i husbondens brydningar. Dock måste tjänaren alltid vara till hands den dagen med franning dels av gårdens djur

Och de främmandes härtas bilen var inte att
mån 1980) dels utförde tjänarna en del ar-
beten som i regel tillhörde husbond folket,
för att dessa skulle få egna sig åt gäster-
na. Så småningom ansåg barnen att
t.ex. drängen gärna kunde äta med
gästerna, liksom deras hunkar, olesse
sällade sig till ungdomen och blev från
och tog sig mat när det var plats, ja,
en lägenhet enträffade ju sedan på
1800-talets sista decennier, när man upph-
örde med "att sitta till bords". När
gick, och stod, man och åt, var sam-
het och drängen kände sig av den
stället som förest förestående liksom
det sittande gästarna det.

Ex. angående rangskilnad i kalas, se här
Hitt till Döderhuset i Halmars län

1914
inflyttade en stor hande till Oddevägs herregård
som han köpt. Denne och hans familj komna
från Mölunda socken Små. var mycket
gästfria och omgicks flitigt även med
stadsborna. Upptecknaren som då var
föreläsare i för Dödsbuktens äldre d. hem
var också ofta inbjuden till deras midd. och
fester tillsammans med både präster
och landsfiskal, kantor, och Staden kon-
sul med deras familjer men gårdens
3-4 drängar voro alltid med på Kalasen
vackerligen färdklädda men också lika
belenade och — vätätande som de
gästerne. Denna sed var då icke
vanlig här, varför det väckte en viss
uppsändelse men snart höjades man lite
varitans att låta poeket äta med
med gästerne, samt spela kort eller

trocket mer vad man rogade sig med
när det så t. ex. drängarna var en
lags hand-räknare åt gårdens ägare
— den dagen krävande uppdrag.

Och! Detta började 1913 — 1914. (Och! andra
drängar och arbetare dock ej enlyddna)
utan endast kött och personliga vänner.

Man talade allmänt här i Löderhult om
en stor förändring, och snart nog ansåg man
att det gick så även ljuda kunkarna i
del, åtminstone i snälltiden, dessa vande
sig snart vid det nya omgänget, och aldrig
hördas så någon av dessa främmande kunkar på
något sätt misskötta förhållanden, i stället
blev det så att man antog att såg dessa
kunkar vid t. ex. begravningsskåp
iklädda sin fina högtidsdräkt, detta
hade tidigare ej varit brukligt, då det antogs

dukats åt dem i fiskammare eller
drängstuga tillsammans med gårdens eget
arbetsfolk — vid kalasen. (Äls! Vid
kalas fanns ingen plats för dem i köket.)

Kyrkan, — ja till denna hade
var och en sin besöks-helgdag. Alla kunde
ju ej lämna hemmet en så lång stund.
Från gården Djurhultsmåla i Döderhult socken
adruus Förshult berättas om en kyrkvärk, på 1860-talet
som alltid red, till Drets kyrka på sin vika
höst, kyrkvärden hette Förman, han lät
sin ene dräng gå en timme tidigare till
kyrkan, för att denne skulle vara färdig
att vid kyrkporten taga emot banden
höst och föra in dem i kyrkstallet
så fort som banden stannade vid
kyrkgränden. Den skulle drängen ge
kärten föder samt alltid bygga upp

en ställning med planhög kring hästen, så
 att denne ej kom^{att} att lägga sig ner i spöl-
 tan och smältsa ner sig. Hästen skulle
 vara vit och fin. Vid upfärden från kyrkan
 skulle drängen och hästen slå startklara,
 vid porten. Sommartiden, eller då ingen
 snö hindrade, begav sig drängen halv-
 sprenande en genväg över skogen och ham-
 nå fram till kyrkan samtidigt som hus-
 bonden, vilken ridit "store lansk-vägen"
 över Tjurtåsa by, och Hagmansvägen.
 Uppfärden och liknande, tilldragelse
 har berättats från V. Torsås. Föket var sig
 lika nästan över allt i Småland.

I V. Torsås gamla kyrka (före 1872)
 var hängt en utrymme, och varje rötte eller
 by, hade sin betänkta "stol"-bänk som
 också var nummererad, hit gick alla

~~Att~~ som "hörde till denna del" ja männen
 hade ju en, och kvinnorna en, store gäng-
 en — som också kallades "stolgängen"
 skilde bänkarna åt, "de likaste" (rikaste)
 bönderna och "knorrarna" sitta ytterst i
 bänken, och kom således närmast varandra
 den enkla och fattigare befolkningen
 gick den lille gäng som fanns emell kyrk-
 vägen (och kom också lite avsidat), stäm-
 lingar (d. v. s. icke sockenboar som besökte
 kyrkan för att stå på gängen. (Obs! Mycket
 stora att uppteckna om de gamla kyrkoberäk-
 en). Under så gott som fram till 1870
 — 1880-talen var ståndshilnaden bland
 gårdens egen ungdom och tjänaren
 ej så stor, man dansade, lekte och rase-
 de tillsammans både, de enkla
 "gub-a-gillen" som förekom i gårdar

Lat henne
 göra det!
 B.t

② Där cingdom fanns den gräbba som
 var "fång-lagd" (men i ämnet) och
 hade röda kinder — friska ländor
 — ja de seilnända var ej många
 men de fick dansa, och fick bra "hera-
 löcké" "håu om" (fastän de bara var
 pigor — men inga auvärliga kärleks-
 historier fick före-komma, i så fall
 blev pigan port-förhuden. Nej "kannaka-
 re blev vid den lort" — sade ordspåket
 ett annat ordspåk lydde: "Pik mans ölotä
 (dotter) och fattigmans stut: di komma
 tidigt i bruk. ja, man sade också att
 det var "rev" (= "stor efterfrågan") ett
 rika "gräbbo". Bondens barn
 av begge könen behövde oftast gifta
 sig till pengar, för att kunna köpa
 sig en gård — liten eller stor men

men ändå eget, och något att leva på även
om försäkerheten blev stor. Fattigdom
var något skrämmande i gammal
tid. Ju enklare och mindre, dans-
och festställeinläggarna voro, ju närmre
kom de, rika och fattiga varandra, inte bara
vid Lög- och Landsvägsdans: utan
kanske ännu mer vid de s.k. "hjälper"
(= hjälpe-gillen) som hölls på höstkvällar
och höstvättor, då man lyfte arbetskraft.
Vid revning av potatis (= den starkaste
= potatismjöl) som ju användes i hus-
hållet till gröt och välling, pannkak-
or m.m. Vidare var "lyk" = stortvätt:
där man efter plaggens handtvättning
lade dessa i en s.k. "lyk-så" och
öste skäc-ket och lut över dessa plagg
i 4-6 timmar — en natt, då.

då byns ungdom av båda könen bjödfes
åt med denna gäster svära och hölls en
arkite, vordföret (som var i lugn och ro) lät då
sitt eget folk = ungdom i gården bjuda sina
medhjelpare på kaffe och — väfflar, som
gräddades av gräddarna. Man lyttes då ut,
sitt med att höra byken och de övriga
sagade sig på bästa sätt t. o. m. dans för-
kunn. — ja då var gemenskapen mellan de
olika "ständer" god, då stod glädjen
högt i tak, — men vid bond-barnens
hjälsningar var tvänget störes (des bondbarn
dengdomskalas) då var inte en byns
tjänstfolk inhjälps, och bondens dotter såg
de ej visa att de "tyckte om" (älskade)
deras dräng. Vid de adelsmänns
dans-barn som böjades liggas i hagar
här och där på 1880 — 1890-talen var

de förtä även mest tjänare och deras "likar"
som besökte dessa, men mer och mer köpa
de bondbönder och deras likar det sig,
dessa senare hade en viss dragning
kraft på de flickor som förtut ansett
sig för goda: att t. ex. gå till Nys-
torpa hages dansbana, när de
försäldrar sågo att den eller de av
sina likar: Lät sin yngre flicka
gå, så blev det mer och mer oemant.
Men även under denna period bruka-
de tjänsteflickor och hantverksdöttrar
använda gemensam s. k. "kop-a-lägg-
ning", då pengar samlades till en
köp av kaffe och vetehödd samt bränn-
vin, så inbjöds då manliga kamrater,
vänner och även en och annan bond-
son till dans i en förhållande ödestuga

eller annan lämplig plats. Här kunde
alla sig fria och hade oftast riktigt
roligt. Tjvår spelade kårken
in bänmenet för stor ro och störde
ofta bruden. En annan gång
var det pojkar — i samma
stånd — tur att ljuda flickorna.

Någon betänd tid för bond-
barnens ungdomstjudningar kan
ej lemnas, dessa ljudmeningar likna
växte fram, med barnens ålder.
Tidigt bjöds gamla och unga gemen-
samt, men efterhand skildes de unga
självasters vännerfolk och bjöd ju
då helst "jäm gamla". Dessa
"kalas" = ungdoms-gille förekom
i enljudarnas hem. I äldre tid
bjöds ingen traktering, de kallades

ACC. N:R M. 14034:70.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

70.

då lektugor, man bara inte dansade
utan lekte också - ring- och danslek-
ar, pantlekar. Dessa lektugor
var anordnade endast för barn eller
det lilla samhällets skräck, och hit
borde ingen s. k. "ut-bålen" gå, då
kunde det bli slagmål - två slags
motvarighet till 1900-talets
sport. Lektugan var annars besikt
av både bond-barn och tjänstbyrå.

Härkomst. Tjänaren rekryterades
merst från de jordlösa hem-
men, men även från brudehem där
den ena Bengdamen ej hade till-
räckligt med arbete, eller kunde få
sin försörjning på gården, inte kunde
5-6 andra söner gå hemma på

liten gård. Många av bondsnerna i Tors-
ås genomgick — efter 1874 Manahers
lans folkhögskola i Skienstön (denna tidsnamn
1874) hit hade de ju så nära, inacordering
var billig och de flesta levde på matsäck
från hemmet. ja efter kursen på skolan
1. nov. — 1. maj. Hög de ej sällan plats
på någon högt driven lant- eller herr-
gård i Södra Sverige eller Danmark.
och efter praktik här, erhöles de plats
som arbetsbefäl. Många repte
före denna tid: till nordländska järn-
vägshyggan, många, många emigre-
rade. Endast till fåtal stannade
i hembygden som torpare eller arbetare.

På 1880 talet räknades det fönt
att vara bärde, titeln lät som
en skäms-ord i många öron, bönder

ansåg - var denna och måla. Bondens
döttrar tog plats utan lön i präst-
och herrgårdar för att gå "från hus handa"
som titeln lydd.

Omundsjukan var
stor bland bondhjonorna att en flicka blev
bra gift till en stor gård, och kanske blev
hjonan att gå före i kalasen, denna
som kallas varit flicka: tänk-a-na-
me!! (Betänkt) nu är det på världens
sista tid!!] Kunde då en och annan.

Härbondetvärdet - ja det fanns
väl män som "stod under toppen",
men när det gällde så hade hustru en
rätt, annat än till sänderdänighet.

Mannen behövde plånboken, och enl. lag
hade han rätt att sälja gårdens och supa
upp pengarna, utan att hustruens
seende det. Han hade stort välde.